

Anholts fyr - Danmarks mest isolerade plats

Bengt Garsell

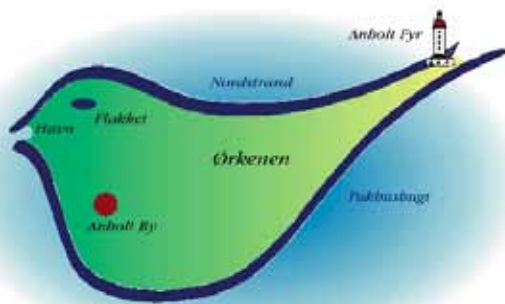
Foto: Bruno Garsell / Bengt Garsell

Som en "tillsandad" vilande fågel ligger Anholt och guppar mitt ute i Kattegatt. Jyllands, Själlands, Hallands och Läsös kuster är alla ungefär lika avlägsna och dolda under horisonten. Med sin öppna näbb skyddar hon båtarna i hamnen, den lilla grunda insjön på Flakket är det spejande ögat och byn som hukar sig i skydd av backarna inne på ön är hjärtat som pulserar i behaglig rytm. Längst ut i öster, isolerad på stjärtfjädrarna, står sedan århundraden Anholts gamla fyrtorn.

För att nå fyren krävs en fotvandring på nio kilometer från "civilisationen" på västra sidan av ön. En dagstur till fyren med skaffning i ryggsäcken och återkommande stopp för bad och begrundan på vägen, det är en lisa för själen och ett måste för den som mäktar med strapatsen. Ute vid fyren, på Totten, kan man beskåda en av Kattegatts största sälkolonier.

Nordstrand med Anholts fyr i öster

Ön under ölsejdeln

Anholt tillhörde Morups församling i Halland fram till fredsförhandlingarna i Brömsebo 1645 och Roskilde 1658 då Danmark fick släppa Halland för gott till Sverige. En skråna som berättas är att en av de danska förhandlarna ställde en ölsejdel på kartan mitt över Anholt, så att ön glömdes bort i fredsuppgörelsen och förblev dansk. Troligare är väl att ingen av sidorna var speciellt intresserad av den lilla sandhögen i Kattegatt. Från början hade svenskarna ställt anspråk på såväl Anholt som Läsö, Ven och Bornholm. I slutändan blev det bara Ven som tillföll Sverige. Ön Nidingen, som ligger nära hallandskusten, blev också svensk efter fredsuppgörelsen 1645 och därmed Sveriges första fyrplats eftersom danskarna haft fyrpannor och senare vippfyrar på ön sedan början av 1600-talet (Kullen och Falsterbo är äldre som fyrplatser men tillföll Sverige först 1658).

För Anholtborna innebar avskiljningen från Halland i alla fall en stor fördel. Tidigare hade man varit tvungen att ta "kyrkbåten" över till Morup vid dop, bröllop och begravingar. Det var riskfyllda färder över Kattegatt och det

Ørkenen med fyren i fjärran

hände att kyrkfolket försvann i vågorna. Nu byggdes kyrka på Anholt och man fick också en egen präst stationerad på ön så småningom.

Anholt har varit privatägd och i samma adliga familjs ägo ända sedan 1600-talet, efter en kunglig förläning. Än idag äger familjen 18 av öns 22 km², företrädesvis handlar det om den vidsträckta Ørkenen och andra obobodda områden. I väster är ön någorlunda höglänt, högsta punkt är Sønderbjerg med sina 48 meter. Större delen av ön är naturskyddad, två områden dessutom helt fredade reservat. Till fågelområdet Flaket i norr och Totten med sin sälkoloni i öster har allmänheten inte tillträde.

Cirka 160 personer är året-runt-boende på Anholt numera, de flesta bor i byn. Fiske har varit huvudnäringen genom åren naturligtvis men även visst jordbruk har bedrivits innanför backarna. Hamnen i väster blev klar 1902, tidigare landade man båtarna i Pakhusbugten i söder där djupet in mot land är som störst. Skola, affär och post finns på ön, liksom den obligatoriska Kroen.

En av Danmarks äldsta fyrplatser

Anholt, med sitt centrala läge i Kattegatt, har under alla år varit fruktat för sina förrådiska sandrev. Redan 1560 tänktes den första fyrpannan på Anholt. På kunglig befallning och för att säkra farleden mellan Skagerrak och Östersjön upprättades öppna vedeldade fyrpannor på Skagen, Anholt, Kullen och Falsterbo. "Rigets Magt og Anseelse er mest udi Søen anliggendes" menade den danske kungen som den gången hette Frederik II. Fyrpannan på Anholt placerades på öns östra spets, där det föränderliga och

Några av husen i Anholt by

grunda Østerrevet med sina sandbankar sträcker sig långt ut i havet. 1572 förbättrades fyrkonstruktionen till en så kallad papegojfy, en järnkorg som hängdes upp i en stång och som kunde vippas upp och ner och svängas efter vinden. Fortfarande eldades det med ved och det blev efter hand ödesdigert för den lilla skogsareal som fanns på ön. Vid 1590-talet var tallskogen i stort sett borta och eftersom öns låga vegetation, förutom att binda sanden, även fungerade som sjömärke prövade man andra bränslen som till exempel talgljus och tran för att inte ödelägga skogen helt.

1623 byggdes en "fyrbakke", en kulle där ett enkelt trätorrn placerades med en öppen brasa i toppen som eldades med stenkol. Det visade sig vara en svårskött och opålitlig lösning och när en ny typ av fyr, den så kallade vippfyren (som var en dansk uppfinning), restes i Skagen 1626 beslöts att en likadan skulle byggas på Anholt. Den stod klar 1629 och förbättrades sedan efter hand. 1708 var det dags för en ny stor och gedigen vippfy. Då hade man skrinlagt planer på att bygga ett vippfyrstorn ute på Anholt Knob som på den tiden var en gräsbevuxen sandholme längst ut på Østerrevet. Det tornet hade förmodligen inte blivit särskilt långlivat. Man insåg riskerna med strömförhållandena och tur var väl det, idag är det flera meters vattendjup där tornet en gång var tänkt att byggas.

"Englændertiden"

1785 - 88 restes det första murade fyrtornet på Anholt, 30 meter högt med en öppen koledad brasa i toppen som år 1805 täcktes med en lanternin. En mindre fyrvaktarbostad fanns sedan tidigare vid fyren, den förbättrades också i början av 1800-talet. Så såg fyrplatsen ut när Napoleonkrigen började härja i Europa,

Fyrtornet med kasematten

och Danmark och England hamnade på olika sidor i kriget. Britterna belägrade och bombarderade Köpenhamn 1807 och lade dessutom beslag på hela den danska flottan. För att försvåra för fiendeflottan att navigera i Kattegatt hölls Anholts fyr släckt sedan krigets början. Engelsmännen placerade då en gammal fregatt, Proselyte, som "fyrskipp" vid Anholt Knob. Under den stränga vintern 1808 - 09 bröts fregatten sönder av isen och besättningen fick under enorma strapatser ta sig över isen in till Anholt. Anholtborna behandlade fienden som skeppsbrutna och tog väl hand om dem tills de hämtades upp av brittiska fartyg på våren 1809. Som tack för hjälpen invaderade engelsmännen Anholt några månader senare. De slog ner det lilla militära motstånd som fanns, placerade 350

man på ön och byggde befästningar och pallisader. Men framför allt, man tände fyren. Det var huvudanledningen till att man besatte ön.

Det dröjde till 1814 innan Anholt var en fri ö igen och då hade mycket förändrats, bland annat fyrens utseende. De fem åren som engelsmännen befann sig på ön är en liten obetydlig episod i Danmarks historia men en viktig del av Anholts. Flera danska författare, bland annat Holger Drachmann, har skrivit om ockupationen och danskarnas försök att återerövra ön.

Engelsmännen hade sitt huvudläger vid fyren och byggde en mindre fästning med försvarsvallar, skyttevärm och kanoner. Fort York kallade de sin anläggning. Runt fyrens sockel byggdes en kasemattkran av ansenligt format där soldaterna inkvarterades. En del av kasematten finns

Den tidigare linsapparaten, numera klassad som museiföremål

kvar än idag och ger fyren dess säregna och kraftfulla profil.

Vid ett misslyckat återerövringsförsök 1811, som i danska historieböcker kallas "Toget mod Anholt", dödades ett 40-tal danska soldater och över 500 togs till fånga. Ett minnesmärke över de stupade restes i början av 1900-talet. Monumentet står inne i Anholt by, inramat av upphittade kanoner och kanonkulor från striderna runt fyren.

Ytterligare en gång har Anholts fyr varit besatt av främmande makt. 1941 förskansade sig tyskarna i baracker runt fyrtornet och stannade så länge ockupationen av Danmark fortgick. Några direkta krigshandlingar inträffade inte på Anholt men enstaka engelska bombplan på väg mot Tyskland störtade på och runt ön och överlevande flygare togs som krigsfångar. Några allierade soldater ligger också begravda på Anholts kyrkogård. I mars 1945 anhöll Gestapo åtta anholtbor för misstänkt samröre med motståndsrörelsen och människosmuggling till Sverige. Detta efter tips från lokala angivare.

Det nuvarande tornet

Efter att ha förbättrat ljuset i lanterninen med oljelampa, paraboliska speglar och senare så kallade Argand-lampor och roterande speglar var det dags för en genomgripande renovering och tillbyggnad 1881. Tornet höjdes till 42 meter och fick sitt nuvarande utseende. En ny lanternin med en 1:a ordningens roterande linsapparat från Barbier & Fenestre i Paris monterades. Ljuskällan var från början en oljebrännare med fem vekar. 1964 automatiserades fyren, en AGA-gasbrännare monterades i en linsapparat från Tyskland ersatte den gamla utrustningen och fyren avmannades. 1996 var det dags att byta ljuskälla

Fyrgården och "Fort York"

igen, en fyrlyampa driven av solceller är det åtskilligt svagare ljus som lyser från Anholts fyrtorn idag. AGA-optiken finns bevarad på det lilla muséet i Anholt By och kan beskådas tillsammans med den gamla räddningsbåten och annat intressant ur anholtbornas liv och leverne genom åren.

Den vackra fyrgården

Enklare fyrvaktarbostäder har funnits runt fyren genom åren. Efter "Englæn-

dertiden" rustades fyrplatsen upp och 1826 blev den speciella och mycket vackra fyrgården inflyttningsklar. Byggnaderna har formen av en romb som innesluter en stensatt gård med brunn i mitten. Porten och en yttre förgård finns i den västra spetsen och i öster ligger en muromgårdad trädgård som från början var fyrmästarens egen. Fyrgården ligger ett par hundra meter från fyren, delvis inbäddad och skyddad av sandklitter och vegetation. I det här isolerade "fyrvaktarsamhället" levde familjerna tätt tillsammans men i relativt stora bostäder. Fyrmästaren exempelvis hade fem rum och kök, hall, fyra kamrar och veranda. Förutom bostäder fanns skolsal, hantverkslokaler, tvätt- och bryggghus, vagnslider och stall. Den siste fyrvaktaren flyttade ut 1964 och fyrgården är numera i privat ägo.

Fyrskjupp vid Anholt Knob

Förr i tiden var Anholt Knob en av de väderstationer vi hörde observationer från i radions sjörapport. Knobben är den yttersta spetsen av det dryga sex sjömil långa Østerrevet som grunt och förrädiskt sträcker sig österut från ön. Redan

i början av 1600-talet fanns planer på att märka ut revet med någon form av flytande fyr och på 1700-talet funderade man på att bygga vippfyrstorn på själva Knoben som då var en låg, gräsbevuxen sandö. Det första fyrskeppet, Fyrskib no III, placerades utanför Knoben 1842. När det sista skeppet lämnade positionen 1985 var det också det sista bemannade fyrskeppet i Danmark som togs ur tjänst. Under 2:a världskriget var de danska fyrskeppen indragna men ett tyskt Feuerschiff låg under krigsåren stationerad vid Anholt Knob. Det attackerades vid några tillfällen men klarade sig helskinnad undan de allierade flygangreppen. Efter kriget hade fyrskeppen vid Knoben en nordligare position under ett antal år, kallad Anholt N, för att markera den minfria farleden genom Kattegatt. När minsvepningarna avslutades i mitten av 70-talet flyttades fyrskeppet tillbaka till sin ordinarie position igen.

Dagsutflykt till Anholts fyr

Vi gör en tur ut till fyren, min bror och jag, en klar och strålande höstdag i oktober 2010. Några sekundmeters vind från nordväst är det visserligen men vind av något slag får man räkna med när man är på Anholt. Vindstilla är det ytterst sällan. Vi har följt Nordstrand österut och

hela tiden haft den avlägsna siluetten av fyrtornet framför ögonen. Stranden var till synes oändlig, vi gick kilometer efter kilometer och ändå tycktes tornet inte komma ett uns närmre. Under några kilometer, när stranden buktade inåt, var fyren dold för oss bakom höga strandklitter innan den åter tecknade fram, nu betydligt större och mer detaljrik. Precis så här skall det vara, upplevelsen av att sakta närma sig en fyrplats och se tornet växa fram. Och så, efter halvannan timmas vandring utmed Nordstrand tar vi de sista stegen i sanden och kliver upp mot kasematten och det imponerande tornet.

Tornet är stängt och igenbommat för oss idag, den nye fyrpassaren inne i byn ville inte släppa iväg någon nyckel med oss hit ut. Nya och strängare order har gått ut från myndigheterna. Under den gamle fyrpassarens tid var det betydligt enklare, då kunde man utan större problem klättra upp i tornet och njuta av den mäktiga utsikten över ön och havet. Vid någorlunda siktigt väder såg man också kustremsan av fäderneslandet borta i öster. Men idag får vi, som sagt, hålla oss på utsidan och betrakta det något väderbitna tornet nere från backen.

Dags för de medhavda rågbröds-mackorna istället och den obligatoriska

fyr-Hofen. Vi sätter oss på strandvallen mellan fyren och fyrgården och tittar ut mot Totten, den östra och yttersta sandspetsen av ön, som ständigt förändras och ser annorlunda ut var gång man kommer hit. Av den stora sälkolonin som håller till därute ser vi inte ett spår idag. De är tydligen ute på fiskafänge. Udden är istället ockuperad av skarvar, hundratals och åter hundratals.

Som av en händelse är folket i fyrgården också härute idag, dessa avundsvärda personer som har förmånen att äga en av Danmarks vackraste, mest speciella och dessutom mest isolerade fyrvaktarbostäder. Vi hälsar på en stund i den kringbyggda gården där livsbetingelserna på många sätt är desamma som de alltid varit. Ingen elektricitet, vatten pumpas från brunnen och utedasset står i egen byggnad femtio meter bort (kallas för övrigt Fort York!). En unik och sällsam plats på jorden är fyrplatsen på Anholt.

När vi kommer ner på sydsidan av ön, mot Pakhusbugten, blir det fullkomligt vindstilla i skydd av klitterna. Det är snudd på samma värme i eftermiddags-solen som den bästa sommardag. Vi följer stranden västerut någon kilometer innan vi vänder in i Ørkenen. Genom detta märkliga ökenlandskap vandrar vi sedan hela vägen tillbaka in till byn och den väntande hakkebøffen på kroen.

Anholts fyr

Position:	56 44 N 11 39 E
Byggår:	1788. Ombyggd till nuvarande utseende 1881.
Höjd:	42 m
Lyshöjd:	c:a 45 m ö h
Lysvidd:	14 nm
Optik:	Optiken borttagen. Ersatt av en lampa som drivs med solenergi.